

S'Arenalet de Son Colom (Artà) i l'origen de l'arquitectura ciclòpia a les Balears

DAMIÀ RAMIS
LLUÍS PLANTALAMOR
JOAN CARRERAS
MIQUEL TRIAS
GABRIEL SANTANDREU

Introducció

L'arquitectura ciclòpia¹ és un element característic de les illes de la Mediterrània occidental al llarg de la fi de la Prehistòria amb diferents manifestacions a Còrsega, Sardenya, Malta i les Balears, encara que les circumstàncies precises sobre l'origen del fenomen a cada un d'aquests llocs són encara molt desconegudes. A les Balears, la primera manifestació d'arquitectura ciclòpia és l'estructura coneguda com naveta d'habitació². Consisteix en una construcció de planta de ferradura amb un mur d'uns 2 m de gruixa realitzat mitjançant la tècnica de doble parament amb grans blocs i un farcit interior de rebla. La llargària dels exemplars més monumentals arriba als 20 m, mentre l'amplada de la cambra sol ser d'uns 3 m. Quant a la seva cronologia, si bé el megalitisme funerari es remunta a les darreries del III mil·lenni cal BC, actualment la majoria dels autors³ situen l'origen de l'arquitectura ciclòpia domèstica cap a mitjans del II mil·lenni cal BC en base a les datacions radiocarbòniques disponibles. No obstant això, alguns materials pretalaiòtics apareguts a navetes d'habitació tant de Mallorca⁴ com de Menorca⁵ ja suggerien un inici

¹ *Sensu* Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "Arquitectura ciclòpia mallorquina". *Arquitectura megalítica y ciclòpia catalano-balear. Coloquio sobre arquitectura megalítica y ciclòpia catalano-balear, 24-26 abril 1965*. Barcelona, 1965, 133-149.

² Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "Las navetas de Mallorca", *Studi Sardi*, 19, 1964-65, 261-314; Lluís PLANTALAMOR: *L'arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*, Maó, 1991; Gabriel PONS: *Anàlisi espacial del poblament al Pretalaiòtic final i al Talaiòtic I de Mallorca*. Palma, 1999; Bartomeu SALVÀ: *El pretalaiòtic al llevant mallorquí (1700-1100 AC). Anàlisi territorial*, Palma, 2001.

³ Vicente LULL *et alii*: *La Cova des Càrritx y la Cova des Mussol. Ideología y sociedad en la prehistoria de Menorca*, Barcelona, 1999.

Manuel CALVO, Víctor GUERRERO: *Los inicios de la metalurgia en Baleares. El Calcolítico (c. 2500-1700 cal. BC)*. Palma, 2002.

William H. WALDREN: "A case history: evidence of ancient animal, water and land management, exploitation and depletion. Son Oleza Chalcolithic Old Settlement, Valldemossa, Mallorca, Balears, Spain", *World Islands in Prehistory. International Insular Investigations. V Deià Conference of Prehistory (September 13-18, 2001)*, Oxford, 2002, 301-311; Rafael MICÓ: *Cronología Absoluta y Periodización de la Prehistoria de las Islas Baleares*, Oxford, 2005.

⁴ Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "Las navetas de Mallorca".

anterior, situat al Calcolític o Bronze inicial. La recent excavació d'una d'aquestes estructures a s'Arenalet de Son Colom (Artà) ha proporcionat un conjunt d'evidències culturalment molt homogènies datades a finals del III mil·lenni cal BC. Per tant, a aquest treball es presenten de manera preliminar els resultats de l'excavació arqueològica i es discuteixen les seves implicacions.

El jaciment i el seu entorn

L'estructura ciclòpia de s'Arenalet de Son Colom es troba a la badia d'Alcúdia, a la vorera de la mar (Figura 1). Fou documentada per Josep Mascaró Passarius, qui la identificà com una naveta d'habitació⁶. El mes d'octubre de l'any 2004 es dugué a terme l'excavació arqueològica del jaciment. Les restes arquitectòniques es trobaven extremadament erosionades (Figura 2). La part preservada està formada per dos fragments de mur en pedra seca, disposats paral·lelament de nord a sud, amb una llargària màxima d'uns 5 m cada un d'ells. La gruixa d'aquests murs, construïts mitjançant la tècnica ciclòpia de doble parament i rebla a l'interior, és aproximadament d'1.5 m i limiten una cambra d'uns 4 m d'amplada. Els dos extrems d'aquesta construcció han desaparegut, el septentrional a causa de l'erosió marina i el meridional probablement degut als treballs agrícoles (Figura 3).

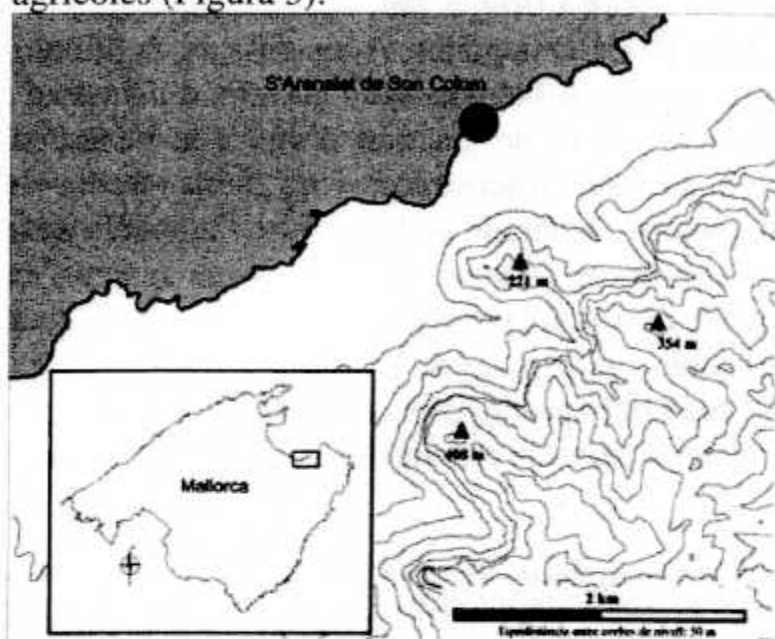

Figura 1 Ubicació del jaciment S'Arenalet de Son Colom

El jaciment es troba al peu de l'extrem occidental del massís d'Artà. Es tracta d'una formació muntanyosa que ocupa la península del mateix nom, a l'extrem oriental de Mallorca. El seu relleu és abrupte, si bé les cotes són modestes i no sobrepassen els 560 m. La costa occidental d'aquesta península, és a dir, la que forma part de la badia d'Alcúdia, es caracteritza per ser rocosa i baixa, producte del gradual descens de les muntanyes cap a la mar. A algunes petites cales d'aquest litoral s'hi han format platges, com és el cas de s'Arenalet de Son Colom, també conegut com caló o platgeta dets Ermitans. La vegetació

⁵

Lluís PLANTALAMOR: *L'arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural*. José MASCARÓ PASSARIUS: *Corpus de toponimia de Mallorca*, Palma, 1967, 2662.

climàtica de la zona seria l'alzinar, però aquest és molt escàs a causa de l'activitat humana, predominant les garrigues d'ullastre amb algunes clapes de pinar⁷.

Figura 2. Fotografia del jaciment de S'Arenalet de Son Colom.

L'excavació documentà un nivell de sedimentació ben estratificat a l'interior de l'estructura, amb un conjunt material molt homogeni pertanyent a un únic horitzó d'ocupació. S'han obtingut dues datacions radiocarbòniques a partir de dos ossos d'herbívoros domèstics, que prèviament havien superat les proves d'integritat per descartar possibles contaminacions de les mostres, garantint d'aquesta manera la seva fiabilitat dels resultats. Els seus intervals 2 σ calibrats⁸ se solapen gairebé de manera completa al període aproximat 2150-1950 cal BC (Taula 1).

Context	Mostra datada	Datació convencional	Interval calibrat 2 σ
UE 10	Incisiva de boví	KIA-26226: 3660 \pm 35 BP	2140-1920 cal BC
UE 13	Molar superior de caprí	KIA-26215: 3670 \pm 35 BP	2150-1940 cal BC

Taula 1. Datacions absolutes obtingudes al jaciment de s'Arenalet de Son Colom.

A l'excavació també es recuperaren diversos fragments de vasos ceràmics destinats aparentment a la reducció de minerals cuprífers i alguns petits elements metàl·lics, com un rebló i un fragment de punxó. D'altra banda, aparegueren alguns escassos fragments d'indústria lítica de talla. Aquestes dades suggereixen, en conjunt, que l'estructura de s'Arenalet de Son Colom serví com a lloc d'habitació i de treball.

⁷

Joan MAYOL: "Balears", *Espacios naturales protegidos de España*, Madrid, 1992, 227-340.

⁸

El calibratge de totes les datacions que apareixen a aquest treball s'ha realitzat a partir de Christopher BRONK RAMSEY: OxCal Program v3.5, 2000, URL: www.rlaha.ox.ac.uk/oxcal/oxcal.htm.

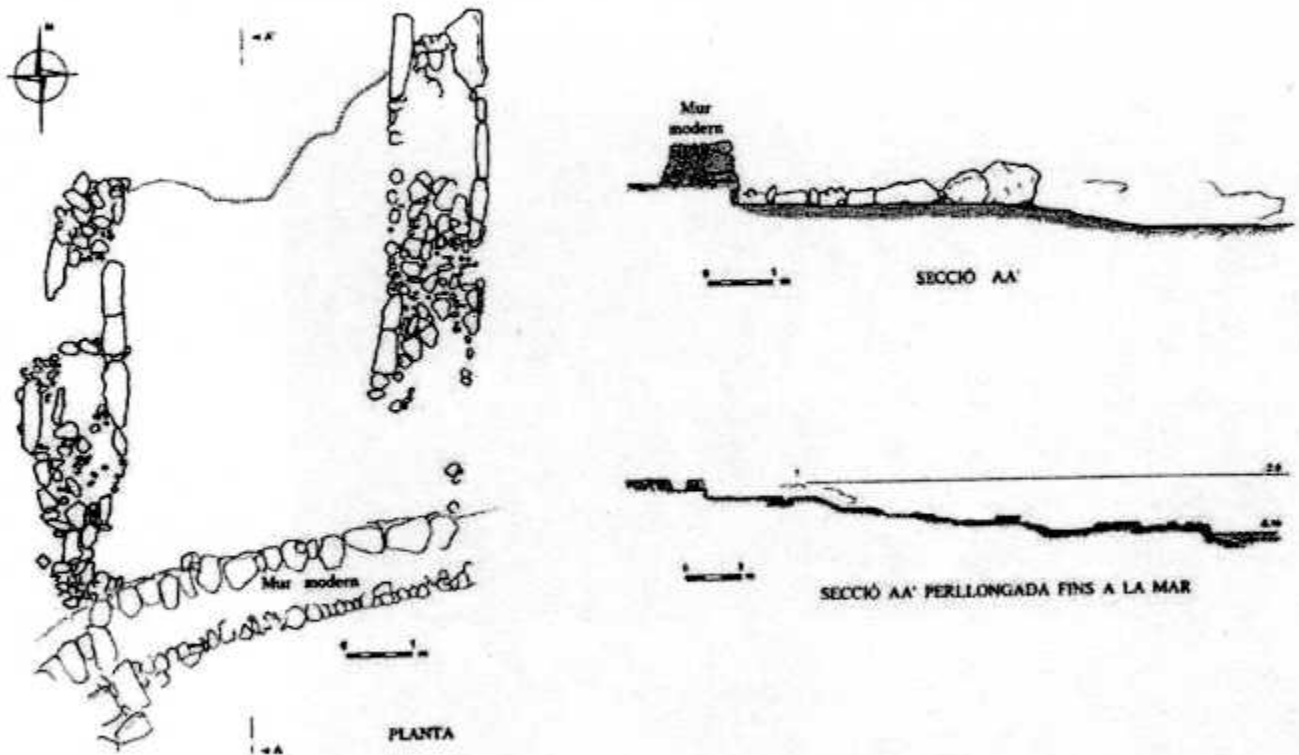

Figura 3. Representació en planta i en secció de la estructura arquitectònica de s'Arenalet de Son Colom després de la seva excavació.

La ceràmica

Les restes ceràmiques presenten un alt grau de fragmentació i, a més, l'índex de remuntatge és molt baix, cosa que fa pensar que el conjunt recuperat representa una quantitat elevada de peces amb una representació molt fragmentària de cada una d'elles. S'han identificat 255 fragments ceràmics significatius (vores, bases, aplicacions o decoracions).

Les formes definides són molt limitades. Les peces de petita mida o ús individual estan representades per les conques hemisfèriques o de casquet esfèric i les conques esferoidals. Entre els tipus de mida mitjana dominen els vasos globulars, els carenats i els troncocònics (Figura 4). Algunes peces, i en concret dos petits vasos carenats amb dos nivells de protuberàncies superposats (agafadors horitzontals sobre mugrons cònics), resulten estranys als repertoris pretalaiòtics mallorquins, però permeten una aproximació a exemplars coetanis del Midi francès⁹.

Diverses vores de gran diàmetre pertanyen a la categoria de contenidors. Es tracta de vores tancades i de tendència corbada que presenten una sèrie de corones d'agafadors horitzontals, en molts casos amb perforació vertical, però no és possible confirmar si pertanyen a recipients de base plana i perfil bombat, o bé a vasos esferoidals. Presenten

⁹

Jean GASCÓ: "Les composantes de l'Âge du Bronze, de la fin du Chalcolithique à l'Âge du Bronze en France méridionale", *Cypsela*, 15, 2004, 39-72; Joël VITAL: "Du Néolithique final au bronze moyen dans le sud-est de la France 2200-1450 av. J.C.", *Cypsela*, 15, 2004, 11-38.

